

ČAS JE TIGER, KTORÝ MA TRHÁ NA KUSY

Ivan Štrpka

Na začiatku aj na konci literatúry je stále čosi ako otvorený problém vlastnej reality toho všetkého. Volil som z mnohých skvelých možností, ale moja voľba bola nečakane rýchla: Borges, jeho *ficciones*, fikcie, artefakty, poviedky, ktoré stále znova plodia vlastný svet. Tak niektorú z nich.

Ako to hovorieval, robieval a znova opakoval Borges, kým celkom stratil zrak a určite aj potom: veď čítanie je stupňovaná rozkoš, ktorá nám poskytuje jedinečnú príležitosť znovučítania, nového prečítavania, iného objavovania a intenzívneho zažívania textov, ktoré pre nás kedysi zažiarili ako zážitky a objavy. Tak literatúra putuje v nás aj vo svete a náš svet putuje a rastie v nej. Tak žije plodne otvorený vplyv.

Predo mnou takto teraz, na konci roku 2016, leží ohmataná a dočmáraná knižka s čiernou obálkou a bielymi písmenami – Jorge Luis Borges: *Artefakty* (Odeon, Praha 1969). Vrhol som sa na ňu hneď v tom tisícdeväťstošesťdesiatomdeviatom, na samom začiatku tých dlhých temne beznádejných rokov – v skvelom a presvedčivom českom preklade Kamila Uhlířa – a zostala mi v hlave dodnes. A ja s ňou.

Tak ako bol navždy pre Borgesa jeho osobnou jedinou pravou knihou „Tisíc a jednej noci“ ten povestný starý exemplár v červenej väzbe so zlatou razbou, v povestnom prvom anglickom preklade kapitána Burtona, ktorý objavil a po prvýkrát sprisahanecky & potajomky čítal ako chlapec v otcovej anglickej knižnici, tak akosi sa ten dávny odeonský český exemplár stal pre mňa navždy tými mojimi pravými, dôverne osobnými „Artefaktmi“ J. L. Borgesa.

Zakrátko potom som sa fascinovane zavrátil do španielskeho originálu, ktorý odvtedy v mojej knižnici nerozlučne stojí a čaká tesne bok po boku so svojím českým Uhlířovým prekladom. Na jeho stránkach sa predsa odohrával zahorúca môj nezabudnuteľný iniciačný kontakt so svetom Borgesových „*ficciones*“.

Oveľa neskôr vyšiel aj ich kompletný kultivovaný slovenský preklad Vladimíra Olerínyho, no moja voľba tu, zo zrejmých dôvodov, padla na starú českú odeonskú verziu.

Dychtiví a mladí, stretli sme sa v nej na začiatku tých pochmúrnych rokov bezčasia okupačnej normalizácie so súčas-

nou literatúrou ani nie tak provokatívne fantastickou ako skôr sugestívne metafyzickou a slobodnou. Bolo to borgesovské dobrodružstvo idey vo svete zákonitosti, osudu či náhody, v čase a jeho bludiskách. A priestor takmer bez hraníc.

V tých časoch, keď k nám prvá Borgesova kniha tak zázračne prikvitla, celkom spontánne sme s niekoľkými kamarátmi – priaznivcami hneď utvorili akési nevyhlásené malé tajné spoločenstvo mladých borgesovských zasvätencov & holobradých borgesológov a sprisahancov Borgesových príbehov, predstáv aj odkazov, stopovateľov cestíček, ktoré sa neustále rozvetvujú, hľadačov všetko obsahujúceho Alefu aj do nášho svet pomaly vynárajúceho sa záhadného sveta Tlon.

Prejavovalo sa to intenzívnym čítaním a vytrvalým hľadaním v antikvariátoch, v Babylonskej knižnici, v Univerzitke aj v našich vlastných životoch, nekonečnými dôvernými tichými debatami na všetky možné borgesovske témy na najneočakávanejších miestach vtedajšej Bratislavy, najčastejšie v priestore medzi kaviarňami Krym, Tulipán. Orient, či – najmä v noci – Kryštálbar aj na uliciach v ich blízkom bermudskom okolí, v ktorom sme sa pri tom neustále strácali. Ich mená si sprisahanecky zachovávam pre seba ako malé tajomstvo našej malej tichej miestnej literárnej „Sekty vtáka Fénixa“. Nazaj, „niektorí ľudia neváhali tvrdiť, že je to už otázka inštinktu“.

Až keď sme na začiatku s Dežom Ursinym tisíckrát dôkladne poprevracali, popremieľali a popreosievali Borgesa z jeho všetkých možných stránok, vetu po vete – pustili sme sa do pokusov s vytváraním našich pesničiek. Borges nás k sebe priblížil. Ako hudba. A zblížil nás, dvoch nepokojných divochov – ovplyvnil našu vnímavosť aj vkus. Vnímovú pôdu našiel v nás. Aj náš inštinktívny hlad.

V Dežovi vtedy utkvel veľmi intenzívne, formatívne – čítal a znovu čítal, až mal v hlave presne, po poslednú čiarku, naspamäť uložené celé pasáže z jeho poviedok, narážky, alúzie, citácie, poznámky pod čiarou aj nad čiarou – Borgesov štýl, jeho spôsob vety, súvetia, syntax, kompozíciu, juxtapozíciu, suverennú zmyslovú eleganciu aj abstrakciu obrazov, intelektuálnu prenikavosť, kultúru a erudíciu. Borges bol – aj v jeho očiach – takmer dokonalý. To všetko na dlho až blokovalo Dežove vážne literárne ambície. Či chcel – či nechcel, pri písaní sa mu vtedy vždy okamžite, v plnom lesku, vynárali priamo na jazyku hotové, presné Borgesove obraty a slová, štruktúra viet aj celá jeho sugestívna dikcia. Tu sa dá len zmlknúť alebo stroskotať. Alebo písať presne slovo za slovom to isté – ako v známom Borgesovom prípade „Pierre Menard, autor Dona Quijota“.

Takúto živú zrážku vyprovokovalo Dežovo hlboké čitateľské ponorenie a prijatie až kdesi na hranici sebaidentifikácie. Ako čitateľa Borges Deža oblažoval, ako pisateľa ho dlho takmer paralyzoval. Dežov vlastný život a jeho vlastné písanie v ňom neskôr toto sugestívne borgesovské štylistické uhranutie nevyhnutne prekonali po svojom.

„Čas je tiger, ktorý ma trhá na kusy, ale ten tiger som ja... Svet bohužiaľ je skutočný a ja, bohužiaľ, som Borges“ – napísal predsa jasnou rečou bez ilúzií náš fantastický autor o sebe aj o svete. A opieral sa o predstavy. A veril v slová. Aj v skutočnosť čítania a v čitateľa – teda v nás.

Mám Borgesa stále veľmi blízko, stále po svojom. Borges je prosto neopakovateľne absolútny spisovateľ do dôsledkov. Borges je stále skutočný ako svet. A nikto iný nebol Borges – ani on sám nebol nikto iný. Samozrejme ani nikto z nás. Ako autor nás vtedy takmer ovládol. Vplyv ako hrom! S Borgesom sa nad nami možno mihol neskutočný tieň otca na horúcej pôde fikcie.

A po celý ten čas sme vtedy boli takmer skalopevne presvedčení ako deti, že jedného

dňa sa s ním jednoducho aj naživo zoči-voči stretieme – a to zakliatie v takmer nesku-
točnom vplyve jeho písania z nás spadne a v mihu sa v nás uvoľní a skvelo pretaví a pre-
mení, keď si budeme spolu len tak pokojne a voľne vykračovať po ulici, iba tak, hoci
ako s Mitanom – s ním, predsa s tým nenápadným starším vnímavým a celkom živým,
záhadne ticho usmievajúcim sa Donom Luisom de La Plata so slepeckou paličkou –
a živo debatovať o čomkoľvek na svete, hneď tu, na rohu Štúrovej a Tlonskej ulice –
s horúcim odkazom na jeho „Tlon, Uqbar, Orbis tertius“, neznámy iný svet, ktorý sa
dodnes do nášho sveta (ani na tieto stránky) zjavne ešte stále nezmesť.

Blysol mi hlavou absurdný a nehorázný nápad, že túto poviedku – napodobniac ob-
ľúbený trik jej autora aj rýchlo šíriacu sa zhubnú infekciu týchto dní – tu v skratke klipov
rýchlo prerozprávam, ale okamžite som tú trápne domýšľavú trúfalosť aj zavrhol.

Sugescia našťastie trvá. „Ficciones“ stále majú svoj vlastný formát aj uhrančivú moc
básnickej kultúry, každé slovo je v nich namieste.

Z tých kratších som váhal medzi poviedkami „Koniec“ či „Boží nápis“ či „Dva krá-
lové a dve bludišťa“, „Kruhové zříceniny“ alebo známa „Sekta ptáka Fénixe“.

Ako pars pro toto som pre túto chvíľu vybral „Asterionův dům“.

Čo je to borgesovská realita, čo skrýva vo vnútri svojho príbehu?

Jeho spôsob platí. Borges aj v malých dávkach stále prospieva.

Vstúpme do jeho labyrintu. Ten labyrint sa možno volá pravda.

Vôbec sa tomu nebráni.

ASTERIONŮV DŮM

Jorge Luis Borges

A kráľovna porodila syna, kterému dali jméno Asterion.

Apolodóros: Bibliotéka, III, I

Vím, že mě lidé obviňují z pýchy, možná z misantropie, možná z bláznovství. Jsou to
směšná obvinění (která v pravý čas potrestám). Je pravda, že nevycházím z domu, ale
je také pravda, že dveře mého domu (jejichž počet je nekonečný)¹, jsou dnem i nocí
dokořán otevřeny pro lidi a také pro zvířata. Kdo chce, může vstoupit. Uvnitř nenajde
ani ženský přepych, ani nádhernou palácovou okázalost, ale zato klid a samotu. Najde
dům, jaký není nikde na celém světě. (Ti, kdo prohlašují, že v Egyptě je podobný dům,
nemluví pravdu.) Dokonce i lidé, kteří mě pomlouvají, připouštějí, že v domě nemám
jediný kus nábytku. K smíchu je také, že prý já, Asterion, jsem vězeň. Copak jsem ne-
řekl, že jediné dveře nejsou zavřené? Mám snad ještě dodat, že u žádných není zá-
mek? Ostatně jednou odpoledne jsem vyšel na ulici, a jestliže jsem se do setmění
vrátil, tak jen ze strachu, který ve mně vyvolávaly tváře obyčejných lidí, bezbarvé
a ploché jako rozevřená ruka. Slunce už zapadlo, ale bezmocný dětský pláč i neumělé

1 V originále stojí čtrnáct. Je však víc než dost důvodů k domněnce, že u Asteriona má tato číslovka význam přídavného jména ne-
konečný.

modlitby stáda věřících napovídaly, že jsem byl poznán. Lidé se modlili, dávali se na útěk, padali na kolena, někteří se vyšplhali do sloupové chrámu Seker, jiní sbírali kameny. Někdo se myslím schoval do moře. Nadarmo nebyla mou matkou královna. Nemohu splynout s chátrou, i kdyby si to má skromnost přála.

Jsem totiž zcela ojedinelý. Nezajímá mě, co by člověk mohl předat ostatním lidem. Myslím, jako onen filosof, že písarským uměním nelze sdělit nic. Mrzuté a všední maličkosti nemají místo v mé duši, která je uzpůsobena jen pro velké věci. Nikdy jsem nepostihl rozdíl mezi dvěma písmeny. Jakási velkodušná netrpělivost nepřipustila, abych se naučil číst. Někdy toho lituji, protože noci i dni jsou dlouhé.

O rozptýlení přirozeně nemám nouzi. Jako beran chystající se trkat během kamenými chodbami, dokud se mi hlava nezatočí a nepadnu k zemi. Skrčím se do stínu cisterny nebo za roh chodby a hraji si na to, že mě hledají. Úmyslně padám z teras, až se celý zakrvácím. V kteroukoli denní dobu si mohu hrát na to, že spím. Mám oči zavřené, zhluboka dýchám. (Někdy skutečně usnu; někdy se změnila barva dne, když jsem otevřel oči.) Ale nejraději si hraji na druhého Asteriona. Dělán, jako že přišel ke mně na návštěvu a že ho provádím domem. Teď jsme na místě, kde se chodby kříží a kde už jsme jednou byli nebo Teď přijdeme na další nádvoří nebo Však jsem říkal, že se ti žlábek na vodu bude líbit nebo Teď ti ukážu cisternu, kterou zasypal písek nebo Však uvidíš, jak se sklepení rozvětjuje. Někdy se spletu, a to se pak oba nasmějeme!

Nevymýšlel jsem si jen tyto hry. Přemýšlel jsem také o svém domě. Všechny jeho části se vyskytují mnohokrát. Jakékoli místo je i jiným místem. Není tu jedna cisterna, jedno nádvoří, jedno napajedlo, jedna stáj. Je tu čtrnáct [nekonečný počet] stájí, napajedel, nádvoří, cisteren. Dům je velký jak svět. Lépe řečeno, dům je svět. Přesto však když jsem prošel nádvořími, kde na každém byla cisterna, a zaprášenými chodbami z šedého kamene, došel jsem na ulici a uviděl chrám Seker i moře. Nemohl jsem něco takového pochopit, dokud mi noční vidina nezjevila, že moří i chrámů je také čtrnáct [nekonečný počet]. Všechno se vyskytuje mnohokrát, čtrnáctkrát, ale jak se zdá, dvě věci se na světě vyskytují jen jedenkrát: nahoře spletité slunce, dole Asterion. Možná, že já jsem stvořil hvězdy a slunce i ohromný dům, ale už si na to nevzpomínám.

Každý devátý rok vstoupí do mého domu devět mužů, které mám zbavit všeho trápení. V hloubi kamenných chodeb slyším jejich kroky nebo hlasy a radostně jim běžím naproti. Obřad trvá několik minut. Jeden po druhém padnou, aniž si potřísním ruce krví. Zůstanou ležet tam, kde padli, a jejich mrtvolky pomáhají odlišit jednotlivé chodby. Nevím, kdo ti muži jsou. Jeden z nich však v hodině smrti prorokoval, že jednou přijde můj vykupitel. Od té chvíle mě už netrápí má samota, neboť mám jistotu, že můj vykupitel žije a že nakonec povstane z prachu. Kdyby můj sluch zachytil všechny zvuky na celém světě, uslyšel bych jeho kroky. Kéž by mě odvedl někam, kde není tolik chodeb a tolik dveří! Jaký bude můj vykupitel?, ptám se sama sebe. Bude to býk, nebo člověk? Bude to snad býk s lidskou tvář? Nebo bude jako já?

Ranní slunce se zablesklo na bronzovém meči. Nebyla na něm již ani kapka krve. „Věřila bys tomu, Ariadno?“ řekl Theseus. „Minotaurus se skoro vůbec nebránil.“

Martě Mosquerové Eastmanové